

ปฐมธาตุ : เอมพิโดเคลสและพุทธปรัชญา The Primal Elements : Empedocles and Buddhist Philosophy

พระมหาปรเมศวร์ ปรมิสฺสโร (ประพิน)¹ และ จรัส ลีกา²

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น^{1,2}

PhramahaParamet Paramissaro (Prapin)¹ and Jaras Leeka²

Mahachulalongkornrajavittayaalai University KhonKaen Campus^{1,2}

Corresponding Author, E-mail: pramat2011@hotmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอถึงปฐมธาตุในทัศนะของเอมพิโดเคลสและพุทธปรัชญา พบว่า ปฐมธาตุในทัศนะเอมพิโดเคลส หมายถึง ธาตุ 4 มี ดิน น้ำ ลม ไฟ เป็นสิ่งคงที่ไม่มีการแตกสลาย และเป็นแก่นแท้ของโลก โลกเกิดขึ้นจากการผสมของปฐมธาตุส่วนปฐมธาตุในทัศนะพุทธปรัชญา หมายถึง ชันธ์ 5 คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ที่รวมตัวกันจึงทำให้เกิดสรรพสิ่ง ไม่คงที่ถาวรจะเป็นไปตามกฎไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา

คำสำคัญ: ปฐมธาตุ; เอมพิโดเคลส; พุทธปรัชญา

Abstract

This academic article aims to present the first elements in the viewpoint of Empedocles and Buddhist philosophy. It is found that the first elements in the view of the Empedocles refer to the 4 elements, which are soil, water, air, and fire, which are not constant. broken and the essence of the world The world arises from the merging of the first elemental element in the Buddhist philosophy, meaning the five aggregates, namely form, feeling, contraction, sankhara, and spirit. that come together to make things It is not permanently fixed, it follows the trilak law, i.e. Anacchan, Dukkha, Anatta

Keywords: Primal Elements; Empidocles; Buddhist Philosophy

* ได้รับบทความ: 18 ธันวาคม 2564; แก้ไขบทความ: 23 มิถุนายน 2565; ตอรับตีพิมพ์: 29 มิถุนายน 2565

Received: 18 December 2021; Revised: 23 June 2022; Accepted: 29 June 2022

บทนำ

แนวความคิดเรื่องปฐมธาตุเป็นแนวคิดของปรัชญาตะวันตกเกิดขึ้นครั้งแรกที่ประเทศกรีกโบราณ เมื่อประมาณ 600 ปีก่อนคริสต์ศักราช หรือประมาณ 2,600 ปีที่แล้ว (อมร โสภณวิเชษฐวงศ์, 2525 : 36) ในยุคนั้นปรัชญาชาวกรีกไม่ได้นับถือศาสนาอะไร

การอธิบายปัญหาต่าง ๆ จึงไม่ได้อ้างเทพเจ้าเพื่อสนับสนุนให้เกิดความคิดทางปรัชญา แม้ปรัชญาบางท่านยังคงรักษาร่องรอยของตำนานเทพเจ้าอยู่บ้าง แต่ทว่าการพิจารณาปัญหาและสนับสนุนคำตอบนั้นใช้เหตุผลเป็นหลัก บางท่านจะเชื่อเรื่องประสารทสัมผัสหรือบางท่านจะสงสัยจนเกินขอบเขตของประสารทสัมผัส แต่ท่านเหล่านั้นก็ยังอ้างเหตุผลในการสนับสนุนความเห็นของตัวเอง นักปรัชญาสมัยนั้นพากันสนใจในปัญหาธรรมชาติว่า ธรรมชาตินั้นมีเนื้อแท้เป็นอย่างไร รวมไปถึงการตั้งคำถามปรากฏการณ์ของโลกว่าอะไรกันแน่เป็นปฐมธาตุ (First Element) ของโลก และพยายามหาคำอธิบายปรากฏการณ์ของโลก เหตุผลจึงเป็นเครื่องมือสำคัญที่นักปรัชญาสมัยนี้ใช้ในการอธิบายแทนความเชื่อศาสนา เพื่อหาสาเหตุแห่งปฐมธาตุเหล่านั้น (พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), 2550 : 36) สมัยเริ่มต้น นับตั้งแต่ ธาเลส (Thales) สมัยรุ่งเรือง ตั้งแต่โสกราตีส (Socrates) เป็นต้นไป สมัยเสื่อมตั้งแต่ อริสโตเติล (Aristotle) จนถึง การปิดสำนักปรัชญาที่ไม่นับถือศาสนาคริสต์ (อมร โสภณวิเชษฐวงศ์, 2525 : 37) บทความนี้จะยกเอาแนวคิดทางอภิปรัชญาของเอมพิโดเคลสมีลักษณะผสมผสานกันระหว่างปรัชญาของเฮราคลิตัสกับสำนักเอเลียมจนเกิดเป็นปรัชญาแนวปรัชญาใหม่ที่ว่า สรรพสิ่งมีทั้งเปลี่ยนแปลงและคงที่ถาวร ในขณะเดียวกันเอมพิโดเคลสก็ให้ทัศนะว่า ปฐมธาตุของโลกประกอบด้วยรูปแบบของสารรวมตัวกันของธาตุดิน น้ำ ลม ไฟ หรือธาตุ 4 ซึ่งปฐมธาตุแต่ละอย่างคงตัวกัน เปลี่ยนแปลงไปเป็นธาตุอื่นไม่ได้แต่แบ่งส่วนได้เพื่อไปผสมกับธาตุอื่น ๆ แล้วประกอบกันขึ้นเป็นสิ่งที่ต่าง ๆ และเมื่อปฐมธาตุเหล่านั้นเกิดการรวมตัวกันหรือแยกออกจากกัน เราจึงเห็นการเปลี่ยนแปลง การเปลี่ยนแปลงของสรรพสิ่งจึงเกิดจากการย้ายตำแหน่งของปฐมธาตุเหล่านั้นด้วย แต่ตัวปฐมธาตุที่แท้จริงนั้นไม่ได้มีการเปลี่ยนแปลงแต่ประการใด แต่การที่สรรพสิ่งจะรวมตัวกันหรือแยกจากกันได้นั้นต้องอาศัยพลังสองอย่างคือพลังความรัก ซึ่งเป็นตัวรวม และพลังความเกลียดเป็นตัวยแยก พลังทั้งสองนี้จะทำหน้าที่ดึงและผลักสลับกันแบบวัฏจักรทำให้สรรพสิ่งเกิดขึ้นและสลายตัวสลับกันไปมาอยู่อย่างนี้ อย่างไรก็ตาม ที่เอมพิโดเคลสเชื่อว่าปฐมธาตุนั้นมี 4 คือ ดิน น้ำ ลม ไฟนั้น (สุวัฒน์ จันทรจํานง, 2540 : 43)

ส่วนพุทธปรัชญาได้ให้ทัศนะเกี่ยวเรื่องปฐมธาตุว่าขั้น 5 คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ที่รวมตัวกันจึงทำให้เกิดสรรพสิ่งและเป็นปฐมธาตุของโลกขั้น 5 เมื่อสรุปรูปตามแนวพระอภิธรรม สรุปได้เป็นรูปจิต เจตสิก แต่เมื่อสรุปรูปตามนัยพระสูตร จะเหลือเพียงรูปและนาม เท่านั้น สรรพสิ่งในโลกนี้ไม่ว่าจะเป็นพืช สัตว์ และมนุษย์ล้วนแต่ถูกเรียกว่า สิ่งมีชีวิต เป็นผลมาจากการรวมตัวของ ขั้น 5 ส่วนตัวตนแท้ ๆ ของสรรพสิ่งนั้นไม่มี เพราะเมื่อพิจารณาโดยการแยกส่วนต่าง ๆ ของสรรพสิ่งออกจากกันแล้วจะไม่เหลือตัวตนให้เห็นเลย

สิ่งที่ปรากฏนั้นเป็นเพียงสิ่งสมมติขึ้นเท่านั้น เช่น รยณต์เมื่อถูกแยกส่วนประกอบต่าง ๆ เช่น ตัวถัง ล้อ และยาง เป็นต้น เมื่อแยกออกจากกันแล้วเราจะไม่เห็นสิ่งที่เรียกว่ารยณต์ ชีวิตเช่นเดียวกันเป็นการประกอบด้วยผลรวมของขั้นทั้ง 5 นี้ เมื่อองค์ประกอบทั้ง 5 นี้รวมตัวเข้าด้วยกันจึงเรียกว่าชีวิต (จักรพรรณวงศ์พรพวัน, 2563 : 542) มหาภูตรูป ได้แก่ ธาตุ 4 ประกอบ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุลม ธาตุไฟ โดยมีคำอธิบายว่า ธาตุดินไม่ใช่ดินตามที่เราแลเห็นแต่หมายถึงกลุ่มธาตุที่มีลักษณะแข็งทุกชนิดที่ทำหน้าที่เป็นโครงสร้างของชีวิตทำให้ร่างกายแข็งแรงทนทาน เช่น ธาตุเหล็ก สังกะสี เป็นต้น ลักษณะสำคัญของมหาภูตรูปมีจำนวนไม่จำกัดเป็นต้นกำเนิดสิ่งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิตโดยมีพลังอยู่ในตัวมันเองไม่มีที่สิ้นสุด (สนิท ศรีสำแดง, 2544 : 155)

จากปัญหาที่ได้นำเสนอมานี้ ผู้เขียนจึงมีความสนใจที่นำเสนอถึงแนวคิดเรื่องปฐมธาตุของเอมพิโดเคลสและพุทธปรัชญาว่ามีการให้ความหมายการอธิบายที่เหมือนกันหรือแตกต่างกัน ถ้าเหมือนกันจะเหมือนกันในลักษณะใด และถ้าแตกต่างกันจะแตกต่างกันในลักษณะใดบ้าง เพราะสำนักปรัชญาทั้งสองนี้เกิดขึ้นในยุคที่ใกล้เคียงกัน ดังนั้นเพื่อความเข้าใจที่ถูกต้องและชัดเจนในเรื่องปฐมธาตุผู้เขียนจึงขอนำเสนอแนวคิดดังกล่าวเป็นบทความวิชาการเพื่อตอบข้อสงสัยต่าง ๆ เหล่านั้น ดังนี้

สำนักปรัชญาของเอมพิโดเคลส

เพื่อความเข้าใจในเรื่องปฐมธาตุของสำนักปรัชญาของเอมพิโดเคลสว่ามีลักษณะเป็นอย่างไร และเพราะเหตุอะไรที่สำนักปรัชญาของเอมพิโดเคลสจึงมีทัศนะเกี่ยวกับปฐมธาตุอย่างนี้ ดังนั้น เพื่อการเข้าใจถึงแนวคิดดังกล่าวจึงขอนำเสนอเนื้อหาตามลำดับ ดังนี้

1. ประวัติสำนักปรัชญาของเอมพิโดเคลส

เอมพิโดเคลส (Empedocles) เป็นชาวเมืองกริเจนตุม (Agrigentum) ซึ่งอยู่ทางภาคใต้ของเกาะซิซิลี (Sisily) เกิดในตระกูลมั่งคั่ง บิดาเป็นนักการเมืองคนสำคัญ เอมพิโดเคลสมีความสามารถรอบด้านทั้งเป็นนักการเมือง นักพูด นักกวี แพทย์ นักสอนศาสนา และนักปรัชญา ในบั้นปลายชีวิตท่านถูกเนรเทศไปอยู่ที่เมืองเปโลโปเนซุสและถึงแก่กรรมที่นั่น เล่ากันว่า เอมพิโดเคลสได้จบชีวิตด้วยการกระโดดลงไปในล่องภูเขาไฟเอตนา (Mt.Aetna) (Frank Thilly, 1993 : 31) นักปราชญ์สำนักนี้มีทัศนะเป็นกลางระหว่างปรัชญาของเฮราคลิตุสที่ถือว่าทุกสิ่งมีความเปลี่ยนแปลงกับปรัชญาของสำนักเอเลียดที่ถือว่าไม่มีความเปลี่ยนแปลงทุกสิ่งคงที่ นักปรัชญาสำนักนี้ถือว่าไม่มีความเปลี่ยนแปลงอย่างสมบูรณ์มีเฉพาะความเปลี่ยนแปลงสัมพัทธ์ นักปรัชญาที่สำคัญของสำนักนี้มี 2 ท่าน คือ เอมพิโดเคลส (Empedocles) และอแนกซากอรัส (Anaxagoras) (อมร โสภณวิเชษฐ์วงศ์, 2525 : 41) เพื่อพิสูจน์ว่าตัวท่านเป็นพระเจ้าท่านได้ทิ้งผลงานเป็นบทกวีไว้ 2 เรื่อง เรื่องแรกเกี่ยวกับจักรวาลวิทยา มีชื่อเรียกว่า ธรรมชาติ (On Nature) ผลงานชิ้นที่สองเกี่ยวกับคำสอนศาสนาให้ชื่อเรียกว่าชำระมลทิน (Purification)

(พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), 2550 : 89-90) แนวคิดเกี่ยวกับปฐมธาตุที่กล่าวรวมถึงธาตุ 4 นี้ ได้มีความสอดคล้องกันกับสิ่งที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้

2. แนวความคิดปรัชญาของเอมพีโตเคลส

แนวความคิดของเอมพีโตเคลสที่เนื่องมาจากคำถามว่า อะไรคือปฐมธาตุของโลก แนวคิดทางอภิปรัชญาของเอมพีโตเคลสมีลักษณะประนีประนอมระหว่างความเปลี่ยนแปลงของเฮราคลิตุสกับการคงตัวของปรัชญาสำนักเอเลีย ซึ่งสองสำนักนี้มีความเห็นขัดแย้งกัน แต่เอมพีโตเคลสได้นำเอาหลักทางปรัชญาของสองสำนักนี้มาผสมผสานเข้าด้วยกันจนกลายเป็นองค์ความรู้ใหม่ทางปรัชญาที่ยอมรับความมีอยู่ของธาตุทั้ง 4 คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ ซึ่งในความสำคัญของธาตุ 4 ตามทัศนะของเอมพีโตเคลสมิฉะนั้น ปฐมธาตุของโลกประกอบด้วยรูปแบบของสสารรวมตัวกันของธาตุดิน น้ำ ลม ไฟ หรือธาตุ 4 ซึ่งปฐมธาตุแต่ละอย่างคงตัวกัน เปลี่ยนแปลงไปเป็นธาตุอื่นไม่ได้ (จักรพรรณ วงศ์พรพจน์, 2563 : 68) ซึ่งในยุคแรก ๆ ของปรัชญาที่ถูกบันทึกไว้คนแรกก็ คือ ธาเลส (Thales : 624-548 B.C.) เป็นนักปรัชญาคนแรกที่ทำให้คำตอบเกี่ยวกับการเกิดขึ้นของจักรวาลในเชิงธรรมชาติโดยไม่อิงอาศัยการสร้างโลกแบบเทพนิยาย ท่านมีความเชื่อว่าโลกนั้นมีลักษณะกลมแบนและลอยอยู่บนน้ำที่กว้างใหญ่ไพศาลหาขอบเขตมิได้ ธาเลสได้พยายามค้นหาคำตอบให้กับตนเองจนในที่สุดก็ได้ผลสรุปว่า “น้ำ” (Water) เป็นปฐมธาตุของโลก (พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), 2550 : 41) อแนกซิแมนเดอร์ (Anaximand : 610-545 B.C.) ได้ทำการแย้งความคิดของธาเลส ว่าน้ำมีรูปแบบตายตัว คือ มีคุณลักษณะเป็นของเหลวและมีความเย็นเป็นธรรมชาติ จึงเป็นการยากที่จะให้เชื่อตามธาเลส ว่าน้ำสามารถแปรรูปเป็นหินหรือเป็นไฟได้ น้ำคงเป็นเช่นนั้นไม่ได้แน่ ๆ สิ่งที่เป็นปฐมธาตุของโลกควรจะมีความเป็นกลาง คือยังไม่มีอะไรเลยไม่เป็นทั้งดิน น้ำ ลม ไฟ มันจะยังไม่สังกัดกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง ปฐมธาตุของโลกจึงควรเป็นสสารไร้รูป (Formless Material) คือ สิ่งที่ยังไม่มีรูปลักษณะเหมือนสิ่งของใด ๆ และเป็นสิ่งที่ไม่สามารถจะมองเห็นด้วยตาเปล่า แต่มันเป็นสิ่งที่ป็นนิรันดร์และแผ่ซ่านไปไม่มีที่สิ้นสุด สิ่งที่ว่านี้ก็คือ อนันต์ (Infinite) (วิธาน สุชีวคุปต์, 2529 : 51-52) หลักการโต้แย้งหรือการให้เหตุผลทางปรัชญา คือ การสร้างข้อตกลงขึ้นมา ซึ่งตรงกับภาษาบาลีว่า วิวาทะ ที่ไม่ได้หมายถึงการทะเลาะแต่เป็นการกล่าวโต้แย้งมีอยู่ 3 แบบ คือ 1) การกล่าวต่างจากที่เคยมีคนกล่าวไว้ 2) โต้แย้งเรื่องที่เขายึดถือกัน 3) การกล่าวให้พิเศษขึ้นไปอีกโดยอธิบายเพิ่มเติมเชิงสนับสนุน จากแนวคิดดังกล่าวนี้ ได้มีการนักปรัชญารุ่นต่อ ๆ มาได้ทัศนะที่แย้งกันมาเรื่อยๆจนถึงยุคของเอมพีโตเคลส

3. แนวความคิดเรื่องปฐมธาตุของเอมพีโตเคลส

เอมพีโตเคลสได้แย้งจากความคิดเดิมแล้วเสนอว่าโดยแก่นแท้แล้ว โลกนี้มีการเปลี่ยนแปลง ทั้งนี้เพราะปฐมธาตุของโลกเป็นสิ่งที่ถาวรไม่มีการเกิดดับ โลกเกิดจากการผสมผสานของปฐมธาตุเหล่านั้น เมื่อปฐมธาตุเหล่านั้นเกิดการรวมตัวกันหรือแยกออกจากกัน เราจึงเห็นการเปลี่ยนแปลง การเปลี่ยนแปลงเป็นเพราะการย้ายตำแหน่งของปฐมธาตุเหล่านั้น แต่ปฐมธาตุไม่ได้มีการเปลี่ยนแปลง ไม่มีการเกิดดับและ

ไม่มีใครทำลายได้ เอมพิโตเคลส เชื่อว่า ปฐมธาตุนั้นมี 4 อย่างด้วยกัน คือ ดิน น้ำ ลม และไฟ (Samual Enoch Stumpf, 1982 : 16) หรือธาตุทั้ง 4 นี้ หมายถึงธาตุนั้นก็คือดินจริง ๆ น้ำก็คือน้ำจริง ๆ ลมก็คือลมจริง ๆ ไฟก็คือไฟจริง ๆ ปฐมธาตุแต่ละอย่างคงตัวกัน แปรเป็นธาตุอื่นไม่ได้ แต่แบ่งส่วนได้เพื่อไปผสมกับธาตุอื่น ๆ และประกอบกันขึ้นเป็นสิ่งที่ต่าง ๆ ธาตุทั้ง 4 นี้ เป็นความจริงสูงสุดเท่า ๆ กัน และต่างก็มีอยู่อย่างอิสระจากกันและกัน โลกและสรรพสิ่งเกิดมีขึ้นมาจากการรวมตัวของธาตุ 4 โลกและสรรพสิ่งเกิดมีขึ้นมาจากการรวมตัวของธาตุ 4 โลกและสรรพสิ่งแตกสลายก็เพราะการแยกกันของธาตุทั้ง 4 ทั้งนี้ ก็อาศัยพลังแห่งความรัก (Love) เป็นตัวรวม และมีพลังแห่งความเกลียด (Hate) เป็นตัวแยก ยกตัวอย่างของความรักและความเกลียด เมื่อมีความรักสรรพสิ่งก็เกิดขึ้น เมื่อมีความเกลียดสรรพสิ่งก็สลายหายไป พลังทั้งสองไม่ใช่กระแสจิตของพระเจ้า แต่เป็นพลังธรรมชาติที่มีลักษณะเดียวกันกับพลังแม่เหล็ก (สุวัฒน์ จันทรจำนง, 2540 : 43) เช่น เราอยากจะปลูกดอกไม้เมื่อมีความรัก รักที่จะปลูกรักที่จะดูแลรักษาคอยรดน้ำพรวนดินอยู่เป็นประจำเนื่องด้วยความรักนี้ดอกไม้ก็เบ่งบาน มีความสวยงาม มีกลิ่นหอมเนื่องจากความรักนี้จึงทำให้ดอกไม้มันเติบโตขึ้น แต่ในคราวที่มีความเกลียดดอกไม้ที่เราปลูกไว้ เราไม่ไปดูแลไม่แยแสไม่สนใจ อาจจะถึงขั้นไปทำร้ายมันก็ได้เนื่องจากความเกลียดนี้ทำให้ดอกไม้มันใบไม้ร่วง ดอกไม่เกิด ต้นเหี่ยวเฉาและตายในที่สุด เปรียบตัวเราเหมือนกับธาตุ 4 ดอกไม้เปรียบเหมือนกับสรรพสิ่งในเรื่องนี้เปรียบเสมือนร่างกายของคนเช่นเดียวกัน เกิดจากการรวมตัวกันของธาตุทั้ง 4 ก็เพราะเหตุที่ประกอบขึ้นจากธาตุเหล่านี้คนจึงรู้จักธาตุทั้ง 4 ที่อยู่รอบตัว เพราะเรามีธาตุดินจึงเห็นดินเนื่องด้วยอนุภาคของธาตุดินในวัตถุทำปฏิกิริยากับดวงตาเกิดจนเป็นจินตภาพของดิน เพราะเรามีธาตุไฟ จึงเห็นไฟ โดยนัยนี้เพราะเรามีธาตุลม เราจึงสัมผัส รู้ถึงความมีอยู่ของลมได้ เพราะเรามีธาตุน้ำ เราจึงเห็นน้ำเป็นต้น ที่เป็นเช่นนั้นเพราะว่าธรรมชาติสรรพสิ่งนั้น สิ่งไหนที่มีลักษณะเหมือนกัน คือ ธาตุเดียวกันก็ย่อมทำให้รู้กันและทำหน้าที่สอดคล้องกันเสมอ

4. สรุปแนวคิดเรื่องปฐมธาตุของเอมพิโตเคลส

แนวคิดเรื่องปฐมธาตุของเอมพิโตเคลส สรุปได้ว่า แนวคิดเรื่องปฐมธาตุเป็นแนวคิดทางอภิปรัชญามีลักษณะผสมผสานกันระหว่างปรัชญาของเฮราคลิตุสกับสำนักเอเลีย จนเกิดเป็นปรัชญาแนวปรัชญาใหม่ที่ว่าสรรพสิ่งมีทั้งเปลี่ยนแปลงและคงที่ถาวร ในขณะเดียวกันเอมพิโตเคลสก็ให้ทัศนะว่า ปฐมธาตุของโลกประกอบด้วยรูปแบบของสสารรวมตัวกันของธาตุดิน น้ำ ลม ไฟ หรือธาตุ 4 ซึ่งปฐมธาตุแต่ละอย่างคงตัวกันเปลี่ยนแปลงไปเป็นธาตุอื่นไม่ได้แต่แบ่งส่วนได้เพื่อไปผสมกับธาตุอื่น ๆ แล้วประกอบกันขึ้นเป็นสิ่งที่ต่าง ๆ และเมื่อปฐมธาตุเหล่านั้นเกิดการรวมตัวกันหรือแยกออกจากกันเราจึงเห็นการเปลี่ยนแปลง การเปลี่ยนแปลงของสรรพสิ่งจึงเกิดจากการย้ายตำแหน่งของปฐมธาตุเหล่านั้นด้วย แต่ตัวปฐมธาตุที่แท้จริงนั้นไม่ได้มีการเปลี่ยนแปลงแต่ประการใด แต่การที่สรรพสิ่งจะรวมตัวกันหรือแยกจากกันได้นั้นต้องอาศัยพลังสองอย่าง คือ พลังความรักซึ่งเป็นตัวรวม และพลังความเกลียดเป็นตัวแยก พลังทั้งสองนี้จะทำหน้าที่ดึงและผลักสลับกัน

แบบวัฏจักรทำให้สรรพสิ่งเกิดขึ้นและสลายตัวสลับกันไปมาอยู่อย่างนี้ อย่างไรก็ตาม ที่เอมพีโดเคลสเชื่อว่า ปฐมธาตุนั้นมี 4 คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ

สำนักพุทธปรัชญา

จากการนำเสนอเรื่องปฐมธาตุของสำนักปรัชญาเอมพีโดเคลส ซึ่งพบว่า ปฐมธาตุ คือ ธาตุ 4 มี ดิน น้ำ ลม ไฟ เป็นสิ่งคงที่ไม่มีการแตกสลาย ซึ่งทัศนะดังกล่าวนี้มีความแตกต่างจากแนวคิดในเรื่องเดียวกันของสำนักพุทธปรัชญาที่มีทัศนะว่าปฐมธาตุล้วนตกอยู่ภายใต้ของกฎไตรลักษณ์ ดังนั้นเพื่อการการเข้าใจถึงแนวคิดดังกล่าวจึงขอนำเสนอเนื้อหาตามลำดับ ดังนี้

1. ประวัติ

พระมหาบุรุษเมื่อเสด็จจุติจากสวรรค์ชั้นดุสิต ทรงถือปฏิสนธิในศากยราชสกุลประสูติที่สวนลุมพินีระหว่างเมืองกบิลพัสดุ์กับกรุงเทวทหะและทรงเสด็จดำเนินได้ 7 ก้าว พร้อมทั้งเปล่งพระอาสภิวาจาว่า “อโคหมสมิ โลกสส เขมฺมโรหมสมิ โลกสส เสฏฺฐโรหมสมิ โลกสส อยมนตฺติมา ชาตินตฺถิทานิ ปุนพฺภโวติ” แปลว่า “เราเป็นผู้เลิศในโลก เราเป็นผู้ประเสริฐในโลก เราเป็นเจริญที่สุดในโลก ความเกิดของเรานี้เป็นชาติสุดท้าย ภพใหม่ของเราไม่มีอีก” ในวันที่ 5 ได้ถูกขนานนามว่า สิทธัตถะ หลังจากประสูติได้ 7 วัน พระมารดาได้ทรงทิวศตและในวันแรกนาขวัญทรงได้ปฐมฌานในขณะที่มีพระชนมพรรษาได้ 7 ปี เมื่อได้พระชนมายุ 16 พรรษา ทรงอภิเษกสมรสพระนางพิมพาหรือยโสธราหลังจากทรงอภิเษกสมรสได้ พระโอรส 1 พระองค์ ทรงพระนามว่า ราหุล และทรงเปล่งพระวาจาว่า ราหุล ชาตํ แปลว่า บ่วงเกิดแล้ว และทรงเห็นเทวทูตทั้ง 4 คือ คนแก่ คนเจ็บ คนตาย และ สมณะ แล้วมีพระทัยในการบรรพชาแล้วเสด็จเข้าไปห้องบรรพชา พระองค์ทรงประทับนั่งบนพระแท่นบรรพชาและทอดพระเนตรเห็นอาการอันแปลกของเหล่าหญิงพื่อนที่นอนอย่างไร้สติ ทรงมีพระทัยเบื่อหน่าย จึงปลุกนายฉันทะให้ลุกขึ้นแล้วให้นำมวกัณฐะมาเสด็จขึ้นมวกัณฐะโดยมีนายฉันทะเป็นสหายแล้วจึงเสด็จออกมหาภิเนษกรรม ณ ทรงบรรพชาที่ริมฝั่งแม่น้ำอโนมาเสด็จถึงกรุงราชคฤห์ โดยลำดับเสด็จเที่ยวบิณฑบาตในกรุงราชคฤห์ นั้นประทับนั่งที่จอมเขา ปัทมะ พระเจ้าแผ่นดินเมืองมคธทรงเชื่อเชิญให้ครอบครองราชสมบัติแต่ทรงปฏิเสธคำเชื่อเชิญนั้น หลังจากนั้นพระองค์ทรงเข้าไปศึกษากับอาจารย์ทั้ง 2 คือ อาหารดาบสและอุทกดาบส ไม่ทรงพอพระทัยคุณวิเศษที่ทรงได้บรรลุในสำนักของสองดาบสนั้นทรงตั้งความเพียรใหญ่ถึง 6 ปี และในวันวิสาขปุณณมีเข้าตรัสรู้สวชาปายาสซึ่งนางสุชาดาถวายแล้ว ทรงลอยถาดทองคำในแม่น้ำเนรัญชรา ส่วนกลางวันบำเพ็ญจิตด้วยการเข้าสมาบัติริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชราเวลาเย็นทรงรับหญ้าคาที่นายโสถติยะถวายทรงทำเป็นอาสนะนั่งที่ควงต้นโพธิ์แล้วทำปฏิญญาว่า “เราจักไม่ทำลายบัลลังก์นี้ ตลอดเวลาที่จิตของเราจักยังไม่หลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลายด้วยการไม่เข้าไปถือมั่น” ประทับนั่งผินพระพักตร์ไปทางทิศบูรพาเมื่อพระอาทิตย์ยังไม่ทันอัสดงคตทรงก่การจัดมารและเสนามารได้ทรงบรรลุปุพเพนิวาสญาณในปฐมยามบรรลุจุตูปปาตญาณ

ในรัชสมัยยามยังพระญาณลงในปัจฉยาการในที่สุดปัจฉิมยามในเวลาอรุณขึ้นทรงบรรลุปัพพัญญุตญาณซึ่งประดับด้วยพลญาณและจตุเวสารัชชญาณเป็นต้นเมื่อทรงบรรลุพระสัมปัพพัญญุตญาณแล้วทรงเสวยวิมุตติสุข ณ คงไม้โพธิ์นั้น 7 สัปดาห์, ในสัปดาห์ที่ 8 ประทับนั่งที่โคนไม้ชบาลนิโครธ ทรงถึงความเป็นผู้ชวนชวนน้อยและทรงรำพึงด้วยพิจารณาเห็นว่าธรรมทรงพระองค์ทรงบรรลุนั้นเป็นธรรมที่มีสภาพลึกซึ้งยิ่งนัก (พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกายคาถาธรรมบท 1/2/140 : 118-120)

2. แนวความคิดพุทธปรัชญา

พุทธศาสนา ทรงแสดงทางสายกลาง หลักธรรมสำคัญของพระพุทธศาสนาที่โดดเด่น ประกอบด้วยไตรลักษณ์ ทรงแสดงว่า สรรพสิ่ง ย่อมมีลักษณะเกิดขึ้น ตั้งอยู่และดับไปตามหลักแห่งอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา คือ ไม่เที่ยงเป็นทุกข์และมีใจตัวตนเสมอกัน ไม่มียกเว้นมีเนื้อความในพระไตรปิฎกว่า ครั้นนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้ารับสั่งกะพระปัญจวัคคีย์ว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย รูปเป็นอนัตตา ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ถ้ารูปนี้จักได้เป็นอัตตาแล้ว รูปนี้ไม่พึงเป็นไปเพื่ออาหาร และบุคคลพึงได้ในรูปว่า รูปของเราจึงเป็นอย่างนี้เกิดรูปของเราอย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็เพราะรูปเป็นอนัตตา ฉะนั้น รูปจึงเป็นไปเพื่ออาหาร และบุคคลย่อมไม่ได้ในรูปว่ารูปของเราจึงเป็นอย่างนี้เกิด รูปของเราอย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย เป็นต้น (พระวินัยปิฎกมหาวรรค 4/1 : 52-56)

อริยสัจ 4 คือ 1. ทุกขอริยสัจ 2. ทุกขสมุทัยอริยสัจ 3. ทุกขนิโรธอริยสัจ 4. ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจ (พระอภิธรรมปิฎก วิภังค์ 2/1 : 281-292) ทรงแสดงว่าปัญหาทุกข์ของชีวิตทุกอย่างเกิดจากสาเหตุ คือ ความอยาก (ตัณหา) ด้วยประการต่าง ๆ แล้วทรงแสดงว่า ความดับสนิทแห่งความทุกข์ทั้งหมด (นิโรธ) ต้องปฏิบัติตามแนวทางแห่งมรรคมงคล 8 ประการ

ปฏิจจสมุปบาทหรือทฤษฎีสาเหตุสัมพันธ์ ว่า การเกิดกับดับของสิ่งต่าง ๆ เป็นไปตามหลักปัจฉยาการ คือ เหตุปัจจัยอาศัยกันเกิดขึ้นแบบลูกโซ่ ในลักษณะเป็นวงจรหาเบื้องต้นและเบื้องปลายหรือที่สุดไม่พบผลที่เกิดจากสาเหตุอันหนึ่ง ย่อมเป็นสาเหตุให้เกิดสิ่งอื่นอีกต่อไป เรื่อยไปไม่มีสิ้นสุด

ปฏิจจสมุปบาท อนุโลมเพราะอวิชชาเป็นปัจจัย จึงมีสังขารเพราะสังขารเป็นปัจจัย จึงมีวิญญาณเพราะวิญญาณเป็นปัจจัย จึงมีนามรูปเพราะนามรูปเป็นปัจจัย จึงมีสฬายตนะเพราะสฬายตนะเป็นปัจจัย จึงมีผัสสะเพราะผัสสะเป็นปัจจัย จึงมีเวทนาเพราะเวทนาเป็นปัจจัย จึงมีตัณหาเพราะตัณหาเป็นปัจจัย จึงมีอุปาทานเพราะอุปาทานเป็นปัจจัย จึงมีภพเพราะภพเป็นปัจจัย จึงมีชาติเพราะชาติเป็นปัจจัย จึงมีชรา มรณะ โสกะปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาส.เป็นอันว่ากองทุกข์ทั้งหมดนั้นย่อมเกิด ด้วยประการฉะนี้

ปฏิจจสมุปบาท ปฏิโลม อนึ่งเพราะอวิชชานั้นแหละดับโดยไม่เหลือด้วยมรรค คือ วิราคะสังขาร จึงดับ เพราะสังขารดับวิญญาณจึงดับ เพราะวิญญาณดับนามรูปจึงดับ เพราะนามรูปดับสฬายตนะจึงดับ เพราะสฬายตนะดับผัสสะจึงดับ เพราะผัสสะดับเวทนาจึงดับ เพราะเวทนาดับตัณหาจึงดับ เพราะตัณหาดับอุปาทานจึงดับ เพราะอุปาทานดับภพจึงดับ เพราะภพดับชาติจึงดับ เพราะชาติดับชรา

มรณะ โสกะ ปริเทวะทุกข โทมนัส อุปายาส จึงดับเป็นอันว่ากองทุกข์ทั้งมวลนั้นย่อมดับ ด้วยประการฉะนี้ (พระวินัยปิฎก มหาวรรค 4/1, 2539 : 1-2)

กฎแห่งกรรม ทรงแสดงว่ากรรมคือการกระทำของมนุษย์มีแรงผลักดันมาจากกิเลสเป็นเหตุ แล้วให้เกิดผล (วิบาก) ของการกระทำนั้น แล้วผลก็จะกลายเป็นเหตุให้ทำกรรมต่อไปอีก จนกว่าจะตัดกิเลสอันเป็นเหตุแห่งการทำความกรรมได้ วงจรแห่งกฎแห่งกรรมก็จะสิ้นสุดลง เข้าสู่ความสิ้นทุกข์ในวัฏสงสาร คือ พระนิพพาน หรือ เข้าสู่อรหัตตภูมิ การกระทำจึงจะเป็นแต่เพียงกิริยาไม่มีผล (วิบาก) ที่เป็นทุกข์อีกต่อไป

3. แนวความคิดเรื่องปฐมธาตุ

พุทธธรรมมองเห็นสิ่งทั้งหลายเป็นธาตุ เป็นธรรม เป็นสภาวะ อันมีอยู่เป็นอยู่ตามภาวะของมัน ที่เป็นของมันอย่างนั้น เช่นนั้น ตามธรรมดาของมัน มิใช่มีเป็นสัตว์บุคคล อัตตา ตัวตน เราเขา ที่จะยึดถือเอาเป็นเจ้าของ ครอบครอง บังคับบัญชาให้เป็นไปตามปรารถนาอย่างไร ๆ ได้บรรดาสิ่งทั้งหลายที่รู้จักเข้าใจกันอยู่โดยทั่วไปนั้น มีอยู่เป็นอยู่เป็นไปในรูปของส่วนประกอบต่าง ๆ ที่มาประชุมกันเข้าตัวตนแท้ ๆ ของสิ่งทั้งหลายไม่มีเมื่อแยกส่วนต่าง ๆ ที่มาประกอบกันเข้านั้นออกไปให้หมด ก็จะไม่พบตัวตนของสิ่งนั้นเหลืออยู่ ตัวอย่างง่าย ๆ ที่ยกขึ้นอ่ากันบ่อย ๆ คือ “รถ” เมื่อนำส่วนประกอบต่าง ๆ มาประกอบเข้าด้วยกันตามแบบที่กำหนด ก็บัญญัติเรียกกันว่า “รถ”(ส.ส.15/554/198) แต่ถ้าแยกส่วนประกอบทั้งหมดออกจากกัน ก็จะหาตัวตนของรถไม่ได้มีแต่ส่วนประกอบทั้งหลาย ซึ่งมีชื่อเรียกต่าง ๆ กันจำเพาะแต่ละอย่างอยู่แล้ว คือตัวตนของรถมิได้มีอยู่ต่างหากจากส่วนประกอบเหล่านั้น มีแต่เพียงคำบัญญัติว่า “รถ” สำหรับสภาพที่มารวมตัว กันเข้าของส่วนประกอบเหล่านั้น แม้ส่วนประกอบแต่ละอย่าง ๆ นั้นเอง ก็ปรากฏขึ้นโดยการรวมกันเข้าของส่วนประกอบย่อย ๆ ต่อๆ ไปอีก และหาตัวตนที่แท้ไม่พบเช่นเดียวกัน เมื่อจะพูดว่าสิ่งทั้งหลายมีอยู่ก็ต้องเข้าใจในความหมายว่า มีอยู่ในฐานะมีส่วนประกอบต่าง ๆ มาประชุมเข้าด้วยกัน เมื่อมองเห็นสภาพของสิ่งทั้งหลายในรูปของการประชุมส่วนประกอบเช่นนี้พุทธธรรมจึงต้องแสดงต่อไปว่าส่วนประกอบต่าง ๆ เหล่านั้นเป็นอย่างไร มีอะไรบ้าง อย่างน้อยก็พอเป็นตัวอย่างและโดยที่พุทธธรรมมีความเกี่ยวข้องเป็นพิเศษกับเรื่องชีวิต โดยเฉพาะในด้านจิตใจ การแสดงส่วนประกอบต่าง ๆ จึงต้องครอบคลุมทั้งวัตถุและจิตใจ หรือทั้งรูปธรรมและนามธรรม และมักแยกแยะเป็นพิเศษในด้านจิตใจ การแสดงส่วนประกอบต่าง ๆ นั้นย่อมทำได้หลายแบบ สุดแต่วัตถุประสงค์จำเพาะของการแสดงแบบนั้น ๆ แต่ในที่นี้จะแสดงแบบขั้น 5 ซึ่งเป็นแบบที่นิยมในพระสูตรโดยวิธีแบ่งแบบขั้น 5 (The Five Aggregates) พุทธธรรมแยกแยะชีวิตพร้อมทั้งองค์กายพหุทั้งหมดที่บัญญัติเรียกว่า “สัตว์” “บุคคล” เป็นต้น ออกเป็นส่วนประกอบต่าง ๆ 5 ประเภท หรือ 5 หมวด เรียกทางธรรมว่าเบญจขันธ์ คือ

1. รูป (Corporeality) ได้แก่ ส่วนประกอบฝ่ายรูปธรรมทั้งหมด ร่างกาย และพฤติกรรมทั้งหมดของร่างกาย หรือสสารและพลังงานฝ่ายวัตถุ พร้อมทั้งคุณสมบัติและพฤติกรรมต่าง ๆ ของสสารพลังงานเหล่านั้น

2. เวทนา (Feeling หรือ Sensation) ได้แก่ ความรู้สึกสุข ทุกข์หรือเฉย ๆ ซึ่งเกิดจากผัสสะทางประสาททั้ง 5 และทางใจ

3. สัญญา (Perception) ได้แก่ ความกำหนดได้หรือหมายรู้ คือ กำหนดรู้อาการเครื่องหมายลักษณะต่าง ๆ อันเป็นเหตุให้จำอารมณ์ (Object) นั้น ๆ ได้

4. สังขาร (Mental Formations หรือ Volitional Activities) ได้แก่ องค์ประกอบหรือคุณสมบัติต่าง ๆ ของจิต มีเจตนาเป็นตัวนำ ซึ่งแต่งจิตให้ตีหรือชั่วหรือเป็นกลาง ๆ ประปรุงการตรัสรู้ที่นึกคิดในใจ และการแสดงออกทางกายวาจา ให้เป็นไปต่าง ๆ เป็นที่มาของกรรม เช่น ศรัทธา สติหิริโอตตปปะ เมตตากุรณา มุทิตา อุเบกขา ปัญญา โมหะ โลภะ โทสะ มานะ ทิฏฐิ อิสสา มัจฉริยะ เป็นต้น เรียกรวมอย่างง่าย ๆ ว่า เครื่องปรุงของจิต เครื่องปรุงของความคิด หรือเครื่องปรุงของกรรม

5. วิญญาณ (Consciousness) ได้แก่ ความรู้แจ้งอารมณ์ทางประสาททั้ง 5 และทางใจ คือ การเห็น การได้ยิน การได้กลิ่น การรู้รส การรู้สัมผัสทางกาย และการรู้อารมณ์ทางใจ ชั้นที่ 4 ข้อยหลัง ซึ่งเป็นพวกนามขันธ์มีข้อควรทำความเข้าใจเพิ่มเติม เพื่อเห็นความหมายชัดเจนยิ่งขึ้นและเพื่อป้องกันความสับสน (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2542 : 24-25)

พระพุทธศาสนามีการสอนให้ดูกันหลายๆ ชั้น มีวิธีแนะนำให้ดูการจำแนกโลก ออกเป็นฝ่ายวัตถุ ซึ่งเรียกกันว่า รูปธรรมอย่างหนึ่ง ฝ่ายจิตใจเรียกว่า นามธรรมอย่างหนึ่ง ยิ่งกว่านั้นท่านได้แบ่งส่วนที่เป็นนามธรรมหรือจิตใจนี้ ออกเป็น 4 ส่วน เมื่อเอารูปธรรม 1 ส่วน มารวมเข้ากับนามธรรม ก็ได้เป็น 5 ส่วน ท่านเลยเรียกว่า เบญจขันธ์หรือขันธ์ห้า แปลว่า ส่วน 5 ส่วน ประกอบกันขึ้นเป็นโลก คือ เป็นสัตว์เป็น คนเรานี่เอง การดูโลกก็หมายถึงการดูสัตว์โลกซึ่งโดยเฉพาะอย่างยิ่งก็คือคน เพราะปัญหาอยู่ที่เรื่องของคน แล้วเผอิญส่วน 5 ส่วนนี้ก็มีพร้อมอยู่ในตัวคน ร่างกายที่เป็นวัตถุเรียกว่า รูป หรือรูปขันธ์ ส่วนจิตใจแยกออกเป็น 4 ส่วน คือ

ส่วนที่ 1 เรียกว่า เวทนา หมายถึง ความรู้สึก 3 ประการ คือ สุขหรือพอใจ ทุกข์หรือไม่พอใจ ไม่สุขไม่ทุกข์ คือเฉย ๆ ความรู้สึกนี้มีประจำอยู่ในเราเป็นปกติ วันหนึ่ง ๆ ย่อมเต็มไปด้วยความรู้สึก ท่านจึงถือว่าเป็นส่วนหนึ่งที่ประกอบกันเป็นคน และเรียกส่วนนี้ว่า เวทนา หรือเวทนาขันธ์

ส่วนที่ 2 เรียกว่า สัญญา แปลว่า รู้ตัว เป็นความรู้สึกตัวอยู่ เหมือนที่เรากำลังตื่นอยู่ คือ ไม่หลับ ไม่สลบ ไม่ตาย หรือเรียกว่า สติสมปกติ โดยทั่วไปมักจะอธิบายกันว่าเป็นความจำได้หมายรู้ก็ถูกเหมือนกัน เพราะว่าเรายังไม่เมาไม่สลบไม่หลับไม่ตาย เมื่ออะไรมากระทบทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ก็รู้สึกหรือจำได้ว่าเป็นอะไร เช่นรู้ว่า เขียว แดง สั้น ยาว คน สัตว์ ฯลฯ ตามแต่จะจำได้ นั่นแหละเป็นความรู้สึกของสมปกติ หรือสัญญาในที่นี้

ส่วนที่ 3 เรียกว่า สังขาร มีความหมายมากจนปนเปύ่งไปหมด เราพูดถึงสังขารที่เป็นส่วนของนามธรรมนี้ก่อน สังขารแปลว่า ประปรุง คือ กิริยาอาการของสิ่งที่เป็นอยู่ในแต่ละคน ได้แก่ การคิดหรือ

ความคิด เช่น คิดจะทำ คิดจะพูด คิดอย่างนั้น คิดอย่างนี้ คิดดี คิดเลว คิดในทางไหนก็จัดเป็นความคิดทั้งนั้น ความรู้สึกเป็นการคิดพลุ่งขึ้นจากการปรุงแต่งภายในใจนี้เรียกว่า สังขาร คำว่าสังขารในที่อื่น หมายถึง บุญกุศลปรุงแต่งจิตใจคนก็มี หมายถึง ร่างการหรือโครงร่างที่มีจิตใจครองก็มี มีความหมายหลายทาง แต่ตรงกันโดยเหตุที่มีความหมายไปในทางปรุงแต่งประกอบกันขึ้นมา

ส่วนที่ 4 เรียกว่า วิญญาณ หมายถึง ตัวจิตที่ทำหน้าที่รู้สึกที่ตา หู จมูก ลิ้น และกายทั่ว ๆ ไป ตลอดจนจิตใจของตัวเองด้วยชั้น 5 นี้เป็นทีเกาะ ที่ยึดของอุปาทานทั้ง 4 (พุทธทาสภิกขุ, 2521 : 81-83)

4. สรุป

ปฐมธาตุ เป็นธรรม เป็นสภาวะ อันมีอยู่เป็นอยู่ตามภาวะของมันเป็นของมันอย่างนั้น เช่นนั้น ตามธรรมดาของมัน มิใช่มีเป็นสัตว์บุคคล อัตตา ตัวตน เราเขา ทุกสรรพสิ่งได้เกิดขึ้นเนื่องจากมี จิต เจตสิก รูป ตามพระอภิธรรม หรือ รูป นาม ชั้น 5 ตามพระสูตร สัตว์ที่เกิดอาศัยชั้น 5 ก็มี คือ เกิดเป็นมนุษย์ เกิดเป็นสัตว์ในอบายภูมิ เกิดเป็นเทวดา เกิดเป็นรูปพรหมบุคคล (เว้นอสังขยสัตตาพรหม) สัตว์ที่เกิดอาศัย ชั้น 4 ก็มี คือ อรูปพรหมบุคคล สัตว์ที่เกิดอาศัย ชั้น 1 ก็มี คือ อสังขยสัตตาพรหมเบญจชั้นหรือชั้น 5 แปลว่า ส่วน 5 ส่วน ประกอบกันขึ้นเป็นโลก คือ เป็นสัตว์เป็นคนเราเอง การดูโลกก็หมายถึงการดูสัตว์โลกซึ่งโดยเฉพาะอย่างยิ่งก็คือคน เพราะปัญหาอยู่ที่เรื่องของคนแล้ว 5 ส่วนนี้ก็มีพร้อมอยู่ในตัวคน ร่างกายที่เป็นวัตถุเรียกว่า รูป หรือรูปชั้น ส่วนจิตใจ แยกออกเป็นเวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ ทั้งประกอบไปด้วย มหาภูตรูป 4 รูปที่เกิดจากสมุฏฐาน 4 เป็นต้น เป็นไปตามปฏิจกสมุปปาท หรือ อิทัปปัจจยตา และตามกฎของธรรมชาติ (นิยาม 5) หรือจะบอกอีกอย่างหนึ่งว่า อวิชชาอันนิ่งเองที่เป็นต้นเหตุของการเกิดเป็นวิภวสังสาร

เปรียบเทียบแนวคิดเรื่องปฐมธาตุระหว่างเอนพีโดเคลสและพุทธปรัชญา

1. สิ่งเหมือนกัน

เอนพีโดเคลสและพุทธปรัชญามีแนวความคิดเรื่องธาตุเหมือนกัน ดังนี้

เอนพีโดเคลส เสนอว่า โดยแก่นแท้แล้ว โลกนี้มีการเปลี่ยนแปลงโลกเกิดจากการผสมผสานของ ปฐมธาตุเหล่านั้น เมื่อปฐมธาตุเหล่านั้นเกิดการรวมตัวกันหรือแยกออกจากกันปฐมธาตุนั้นมี 4 อย่างด้วยกันคือ ดิน น้ำ ลม และไฟ

ส่วนพุทธปรัชญา ได้แสดง เรื่องของ ดิน มีลักษณะอ่อนหรือแข็ง น้ำมีลักษณะไหลหรือเกาะกลุ่ม ลม มีลักษณะหย่อนหรือตึง ไฟ มีลักษณะร้อนหรือเย็นก็คือ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุลม ธาตุไฟ เป็นเพียงส่วนของมหาภูตรูป

2. สิ่งที่แตกต่างกัน

เอมพิโดเคลสและพุทธปรัชญามีแนวความคิดเรื่องธาตุที่ต่างกัน ดังนี้

1) ความคิดเห็นของเอมพิโดเคลสนั้น มีแค่เพียง ดิน น้ำ ลม และไฟ เท่านั้นที่เป็นปฐมธาตุหรือเหตุให้เกิดสรรพสิ่ง และยังมีความเห็นอีกว่า ปฐมธาตุทั้ง 4 นี้ เป็นสิ่งที่คงทน ถาวร ไม่มีการเกิดดับเป็นอมตะ

2) พุทธปรัชญา แสดงถึงเรื่อง ธาตุ 4 นั้นเป็นเพียงแค่รูป คือเป็นเพียงส่วนหนึ่งของการเกิดขึ้น และในรูปนั้นมีมากกว่า ธาตุ 4 เช่น ปสาทรูป 5 วิสยรูป 4 เป็นต้น รวมทั้งหมดแล้วรูป มี 28 ในรูป 28 นั้น จัดเป็น รูปขันธ์ ยังมีอีก 4 ขันธ์ก็คือ เวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ สังขารขันธ์ วิญญาณขันธ์ เป็นเหตุที่ทำให้เกิดสิ่งมีชีวิต เกิดมีสรรพสิ่งประกอบกันขึ้นเป็นโลก คือ เป็นสัตว์เป็นคนเรานั่นเอง และทั้งหมดนี้ล้วนแต่ตกอยู่ในกฎของไตรลักษณ์ ลักษณะสาม อาการที่เป็นเครื่องกำหนดหมายให้รู้ถึงความจริงของสภาวะธรรมทั้งหลายที่เป็นอย่างนั้น ๆ 3 ประการ ได้แก่ 1. อนิจจตา ความเป็นของไม่เที่ยง 2. ทุกขตา ความเป็นทุกข์หรือความเป็นของคงทนอยู่ไม่ได้ และ 3. อนัตตตา ความเป็นของมิใช่ตัวตน ลักษณะทั้ง 3 เหล่านี้มีแก่ธรรมที่เป็นสังขตะ คือ สังขารทั้งปวง เป็นสามัญเสมอเหมือนกัน จึงเรียกว่า สามัญญลักษณะ ลักษณะเหล่านี้เป็นของแน่นอน เป็นกฎธรรมชาติ มีอยู่ตลอดเวลา จึงเรียกว่า ธรรมนิยามพึงทราบไว้ พระบาลีในพระไตรปิฎก เรียกว่า ธรรมนิยาม

สรุป

ปรัชญาของเอมพิโดเคลส เป็นปรัชญาแบบผสม จากหลักปรัชญาของนักปราชญ์กรีกมาปรับปรุงรวมเป็นปรัชญาสูตรใหม่ ปัญหาเรื่องปฐมธาตุของโลกคืออะไรนักปราชญ์กรีกนั้น เช่น ธาเรสตอบว่า ปฐมธาตุ ได้แก่ น้ำ อานักซิเมเนส ตอบว่า ปฐมธาตุ คือ อากาศ เฮราคลิตัสตอบว่า ไฟ เซโนฟาเนสตอบว่า ดิน จนเข้ามาถึงยุคของเอมเปโดเคลส ท่านไม่เห็นด้วยทั้งหมด และท่านจึงกล่าวตามทัศนะของว่า ปฐมธาตุของโลกไม่ควรจะมีอย่างเดียว จึงเสนอว่า ปฐมธาตุ มีอยู่ 4 อย่าง คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ ซึ่งมีความคล้ายคลึงกับมหาภูตรูป 4 ของพระพุทธศาสนาแต่ก็ไม่ใช่ทั้งหมด เพราะในพุทธศาสนานั้นได้ลักษณะแต่ละธาตุไว้อย่างชัดเจน ธาตุทั้ง 4 นี้ รวมเข้าและแยกออกจากกันด้วยพลัง 2 อย่าง คือ 1. ความรัก 2. ความเกลียด โดยความรัก จะทำหน้าที่รวมธาตุทั้ง 4 ไว้ด้วยกัน แต่ความเกลียดจะทำหน้าที่ผลักธาตุทั้ง 4 ออกจากกัน เอมพิโดเคลส เป็นนักพหุนิยม (Pluralist) ท่านหนึ่ง เนื่องจากท่านยอมรับความจริงสูงสุดมีมากมายหลายอย่างและเอมพิโดเคลสยังกล่าวว่าเป็นจริงเท่า ๆ กัน โลกและสรรพสิ่งแตกสลายเพราะธาตุทั้งสี่แยกตัวออกจากกัน เหตุเพราะความรัก ธาตุทั้ง 4 รวมตัวกันเหตุเพราะความเกลียด ดังนั้น โลกและสรรพสิ่งจะมีขึ้นหรือแยกตัวกันก็เพราะความรักและความเกลียด แต่พุทธปรัชญา มีมหาบุรุษผู้มีบารมีอันบริบูรณ์ อุบัติขึ้นในโลก แล้วได้แสวงหาหนทางแห่งการหลุดพ้นจากทุกข์ เมื่อทรงค้นพบแล้วทรงมีพระมหากรุณาธิคุณ โปรดสัตว์โลก และยังคงสอนนี้ให้เกิดประโยชน์สุขแก่สัตว์โลกและชน 5 นี้ก็เป็นส่วนหนึ่งในคำสอนนั้น

มหาภูตรูป (ธาตุ 4) นั้นเป็นเพียงส่วนหนึ่งของรูป 28 เท่านั้น ยังไม่มีเหตุปัจจัยเพียงพอที่จะทำให้สัตว์นั้นเกิดขึ้นได้ สัตว์ที่เกิดอาศัยชั้น 5 ก็มี คือ เกิดเป็นมนุษย์ เกิดเป็นสัตว์ในอบายภูมิ เกิดเป็นเทวดา เกิดเป็นรูปพรหมบุคคล (เว้นอสังขสัจจตาพรหม) สัตว์ที่เกิดอาศัยชั้น 4 ก็มี คือ อรูปพรหมบุคคล สัตว์ที่เกิดอาศัยชั้น 1 ก็มี คือ อสังขสัจจตาพรหม ฉะนั้นสัตว์ที่จะเกิดจึงต้องประกอบไปด้วย จิต เจตสิก รูป หรือ รูปนามชั้น 5 จึงจะมีการเกิดขึ้นของสิ่งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต เกิดขึ้นตามกฎหมายของธรรมชาติ คือ นิยาม 5 เป็นตามปฏิจักษุสมบัติ และอยู่ภายใต้กฎของไตรลักษณ์

องค์ความรู้ใหม่

จากการเขียนบทความวิชาการเรื่อง ปฐมธาตุ : เอมพิโตเคสและพุทธปรัชญาผู้เขียนได้ศึกษาแนวคิดดังกล่าวจากเอกสารวิชาการและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อตอบวัตถุประสงค์ของบทความวิชาการที่ตั้งไว้ ทำให้ได้องค์ความรู้ว่า สรรพสิ่งในจักรวาลล้วนประกอบด้วยธาตุ 4 ที่ถือเป็นปฐมธาตุของจักรวาล และทำให้องค์ความรู้ว่าในทัศนะของเอมพิโตเคสปฐมธาตุจะเป็นมีลักษณะที่ไม่เปลี่ยนแปลงส่วนปฐมธาตุในพุทธปรัชญาจะตกอยู่ในกฎไตรลักษณ์

เอกสารอ้างอิง

- จักรพรรณ วงศ์พรวัฒน์. (2563). อภิปรัชญา Metaphysics. ขอนแก่น: สำนักพิมพ์เอมี ก้อปปี เซ็นเตอร์.
- พุทธทาสภิกขุ. (2521). คู่มือมนุษย์. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์อักษรสมัย.
- พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต 2550). ปรัชญากรีกบ่อเกิดภูมิปรัชญาตะวันตก. (พิมพ์ครั้งที่ 6). กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2542). พุทธธรรม. (พิมพ์ครั้งที่ 8). กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สมเด็จพระพุทธาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร) (แปลและเรียบเรียง). (2554). คัมภีร์วิสุทธิมรรค. (พิมพ์ครั้งที่ 10). กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สุวัฒน์ จันทระจัน. (2540). ปรัชญาและศาสนา. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุขภาพใจ.
- วิธาน สุชีคุปต์. (2529). อภิปรัชญา. กรุงเทพฯ: แสงจันทร์การพิมพ์.
- อมร โสภณวิเชษฐ์วงศ์. (2525). ปรัชญาเบื้องต้น. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาลัทธิรามคำแหง.

Frank Thilly. (1993). A history of philosophy. New Delhi: Manish sabbarwal SBW publishers.

Samual Enoch Stumpf. (1982). Socrates to Sartre A History of Philosophy. New York:
MC Graw-Hill Book Company.